

Ilxamova Zumrad Vaxidovna,
Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti
kichik ilmiy xodim
Email: zumradilhamova@gmail.com

O'ZBEKISTONDA AHOLINING DEMOGRAFIK RIVOJLANISHI

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi aholisining hajmi va yosh-jinsiy tarkibidagi kelajakdagi o'zgarishlarni baholash uchun davlat organlariga eng samarali qarorlar qabul qilish imkonini beradigan O'zbekiston Respublikasi aholisi rivojlanishining joriy tendensiyalari tahlili va prognoz hisob-kitoblari keltirilgan.

Аннотация. В данной статье проведен анализ и прогнозные расчеты текущих тенденций развития населения Республики Узбекистан для последующей оценки будущих изменений в его численности и половозрастной структуры, которые позволят органам государственного управления принимать наиболее эффективные решения в рамках их полномочий.

Annotation. This article provides an analysis and forecast calculations of current trends in the development of the population of the Republic of Uzbekistan for the subsequent assessment of future changes in its size and age and gender structure, which will allow government bodies to make the most effective decisions within their authority.

Tayanch soʻzlar: aholi soni, rivojlanish, doimiy aholi, yosh tarkibi, yosh va jins, o'zgarishlar, o'sish.

Ключевые слова: население, развитие, постоянное население, возрастная структура, половозрастной состав, изменения, рост.

Key words: population, development, permanent population, age structure, age and sex composition, changes, growth.

*Prognozni tuzishda
demografik
ko'rsatkichlardan
tug'ilish, o'lim,
immigratsiya va
emigratsiyani
o'z ichiga olgan
murakkab jarayon
sifatida ko'rib
chiqishga imkon
beradigan usul
ishlatilgan.*

Kirish. O'zbekiston Respublikasi aholisining soni, jinsi va yoshi tarkibining o'zgarishida ifodalangan demografik rivojlanish aholining boshlang'ich jinsi va yosh tarkibi, shuningdek, tug'ilish, o'lim va migratsiya jarayonlari bilan belgilanadi.

Aytish joizki, bir qator holatlar, xususan, migratsiya intensivligining o'zgarishi, yuqori tug'ilish ko'rsatkichlari, shahar va qishloq aholisining reproduktiv xatti-harakatlaridagi farqlar demografik rivojlanishni tahlil qilish va bashorat qilishni qiyinlashtiradi.

Ushbu olib borilgan hisob-kitoblarning natijalari 2022–2026-yillar davrida O'zbekiston Respublikasi demografik rivojlanish istiqbollari markaziy davlat organlariga o'z vakolatlari doirasida eng samarali qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

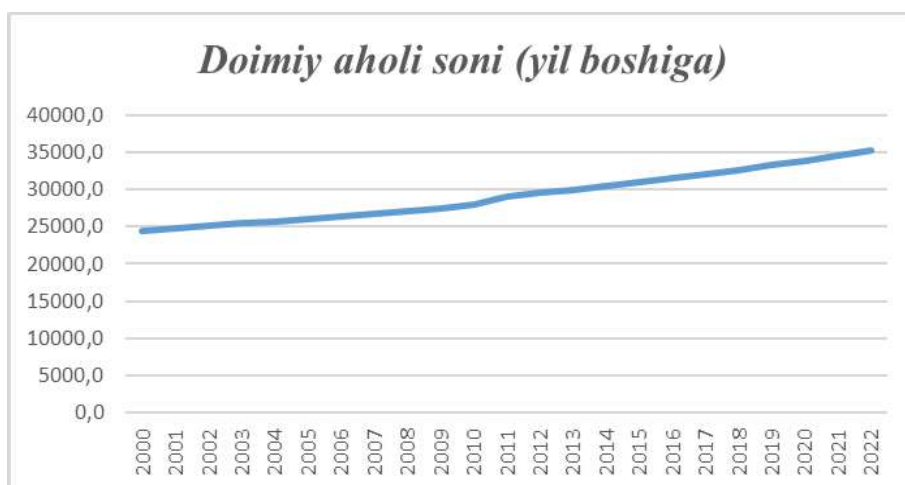
Prognozni tuzishda demografik ko'rsatkichlardan tug'ilish, o'lim, immigratsiya va emigratsiyani o'z ichiga olgan murakkab jarayon sifatida ko'rib chiqishga imkon beradigan usul ishlatilgan.

Maqsad va uni asoslash. O'zbekiston Respublikasi hududida aholining rivojlanish prognozini ishlab chiqishda asosiy vazifalarni hal qilishga qaratilgan: erkaklar va ayollarning yosh tarkibini, ularning yashash aholi punktini hisobga olgan holda aniqlash, aholi ko'payishi komponentlarining har birining rivojlanish tendensiyalarini aniqlash va tegishli empirik yoki nazariy analogiyalarni izlash, ushbu komponentlarning rivojlanishini prognoz qilish.

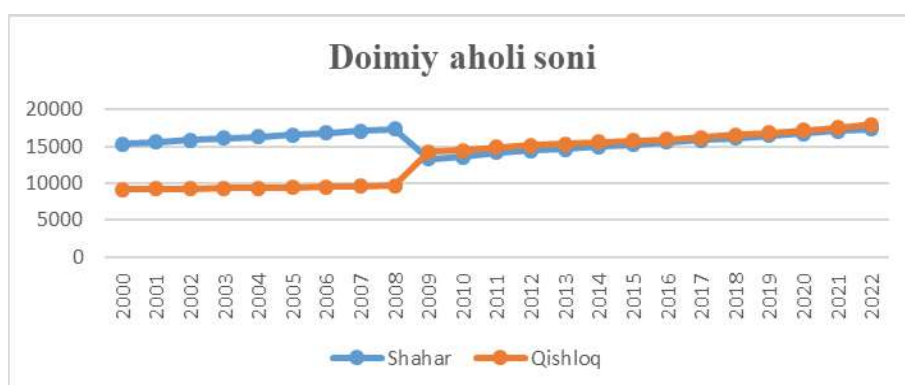
Prognozning asosiy maqsadi O'zbekiston Respublikasi aholisi rivojlanishining hozirgi tendensiyalarini tavsiflash va tahlil qilishdan iborat bo'lib, kelgusida uning hajmi, yoshi va jins tarkibidagi o'zgarishlarni baholashdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi aholisi rivojlanishining 2000-yildan 2021-yilgacha bo'lgan davrda o'ziga xos xususiyati ikki asosiy omilning o'zaro ta'siri natijasida aholining doimiy va tez o'sishi bo'ldi: aholining yosh tarkibi va umumiy tug'ilishning yuqori darajasi.

Aholi sonining keskin o'sishi, birinchi navbatda, turmush darajasi nisbatan yaxshilanishi va iqtisodiy barqarorlik oshishi bilan bog'liq. Biroq O'zbekiston aholisining jadal o'sishini oldindan belgilab bergan omillar qatoriga tug'ilishning yuqori darajasi va aholining yosh tarkibi ham kiradi.

Prognozga yoʻnaltirilgan tahlil uchun Davlat Statistika Qomitasining 2000 – 2021-yillar uchun asosiy demografik koʻrsatkichlaridan foydalanildi. Imkoniyat va zarurat darajasida tahlil nafaqat qishloq va shahar aholisi, balki butun mamlakat aholisi uchun ham alohida oʻtkazildi.

Prognozga yoʻnaltirilgan tahlil uchun Davlat Statistika Qomitasining 2000–2021-yillar uchun asosiy demografik koʻrsatkichlaridan foydalanildi. Imkoniyat va zarurat darajasida tahlil nafaqat qishloq va shahar aholisi, balki butun mamlakat aholisi uchun ham alohida oʻtkazildi.

Qishloq va shahar aholisining oʻsish surʼatlaridagi bu farq nafaqat koʻpayish jarayonlari taʼsiri, balki maʼmuriy darajadagi qarorlar natijasidir. 2009-yil 1-yanvarda bir necha qishloq aholi punktlari shaharlarga aylantirildi, natijada shahar aholisi, taxminan, 4,5 million kishiga koʻpaydi.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi. Oʻzbekiston aholisining keyingi yillardagi rivojlanishi nafaqat uning aholisi tez oʻsishi, balki yosh va jins tarkibidagi tub oʻzgarishlar bilan ham xarakterlanadi.

Soʻnggi yigirma yil ichida aholining maʼlum yosh guruhlarida (15–59 yosh) sezilarli oʻzgarishlar qayd etildi.

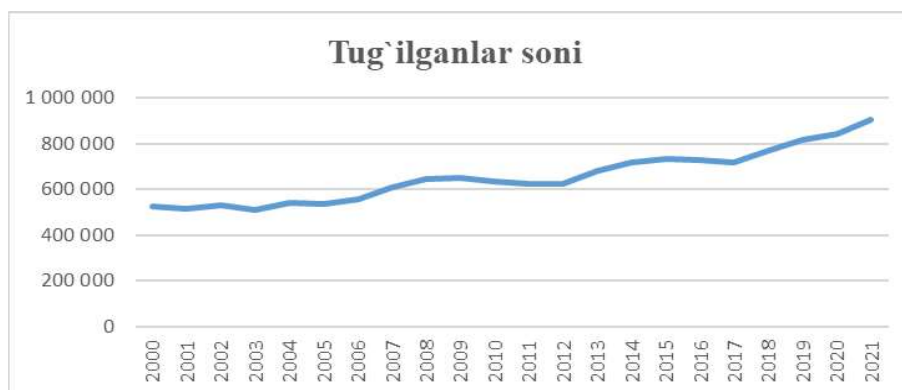
Oʻzbekistonda 15 yoshdan 60 yoshgacha boʻlgan erkaklar va ayollar soni 13,5 milliondan 20,9 million kishiga koʻpaydi, yaʼni 54,1% ga. 60 va

undan katta yoshdagi aholi soni bir xil sur'atda (54,2%) o'sib, taxminan, 1,6 milliondan 2,4 millionga ko'tarildi.

Postproduktiv yoshdagi (60+ yosh) odamlar soni dinamik o'sishiga qaramay, ularning umumiy aholi tarkibidagi ulushi ko'rib chiqilayotgan davrda atigi bir foizga, ya'ni 6,4 foizdan 7,4 foizga oshdi.

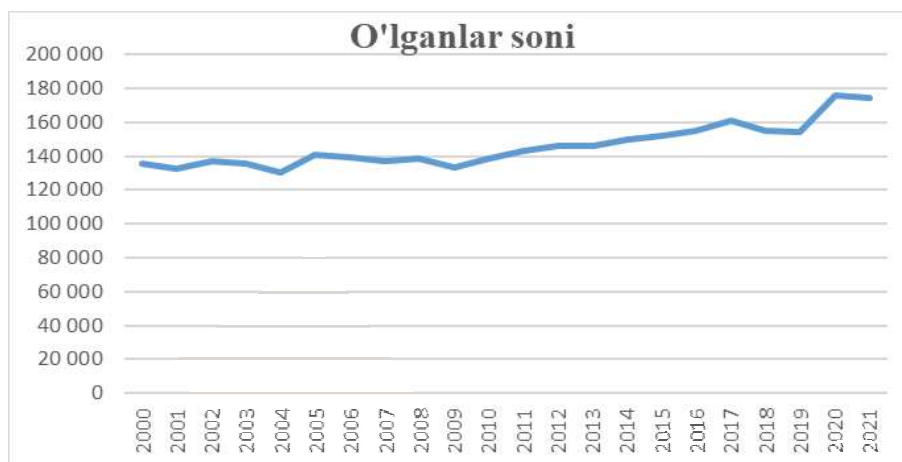
Ko'rib chiqilayotgan davrda tug'ilish dinamikasi mamlakat aholisi demografik rivojlanishining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri hisoblanadi.

Nisbatan yuqori tug'ilish darajasining saqlanib qolishi reproduktiv yoshdagi ayollar soni va yosh tarkibidagi o'zgarishlar bilan birga yakuniy tug'ilish darajasining yuqori ko'rsatkichlariga olib kelgan.

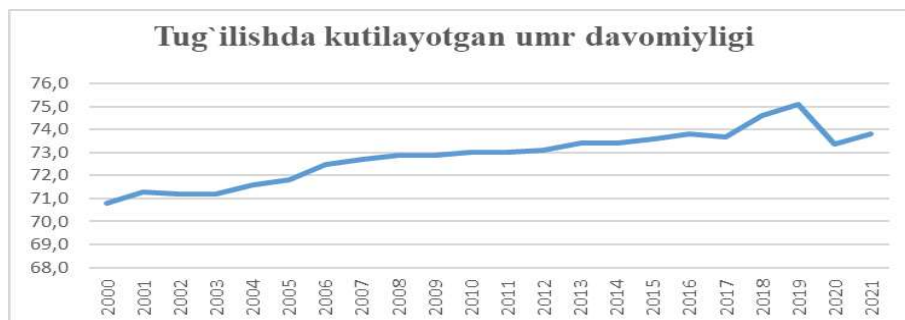

Nisbatan yuqori tug'ilish darajasi saqlanib qolishi reproduktiv yoshdagi ayollar soni va yosh tarkibidagi o'zgarishlar bilan birga yakuniy tug'ilish darajasining yuqori ko'rsatkichlariga olib kelgan. O'zbekistonda 2000-yilda har bir ayolga 2,6 bola to'g'ri kelgan bo'lsa, tug'ilishning umumiy koeffitsiyenti so'nggi yigirma yillikning aksariyat qismida 2,2 dan 2,6 bolagacha bo'lgan diapazonda kuzatildi.

Tug'ilish darajasi bilan solishtirganda, ko'rib chiqilayotgan davrda aholining tabiiy harakatining navbatdagi tarkibiy qismi bo'lgan o'lim jarayonlarida sodir bo'lgan o'zgarishlar sezilarli bo'ldi.

2000-yildan boshlab erkaklarning oʻrtacha umr koʻrishi 66,9 yoshdan 70,8 yoshga, ayollarniki esa 72,1 yoshdan 75,3 yoshgacha, yaʼni mos ravishda 3,9 va 3,2 yoshga oshdi. Ushbu oʻsish shahar aholisida sezilarli boʻldi, buning uchun oʻrtacha davomiylik oʻsishi respublika boʻyicha oʻrtacha koʻrsatkichdan oshib ketdi va erkaklarda 5,7 yil va ayollar uchun 3,8 yilni tashkil etdi. Qishloq aholisi misolida bu oʻzgarishlar kamroq sezildi.

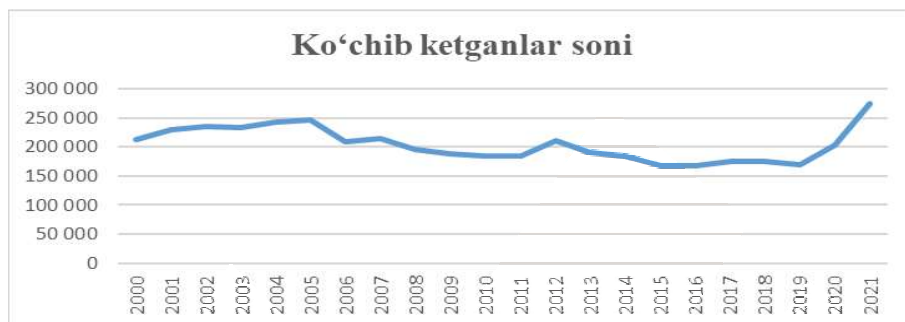

Oʻzbekiston aholisi rivojlanishining muhim elementi boʻlgan migratsiya nafaqat ayrim mamlakatlar oʻrtasidagi odamlarning migratsiya almashinuvini, balki aholining qishloq va shahar oʻrtasidagi harakatini ham nazarda tutadi.

Shunga qaramay, mavjud maʼlumotlar 2000–2021-yillarda mamlakatda tugʻilishda kutilayotgan umr koʻrish qiymati oʻzgarishiga alohida yosh guruhlari hissasini aniqlash uchun hisob-kitoblarni amalga oshirishga imkon berdi.

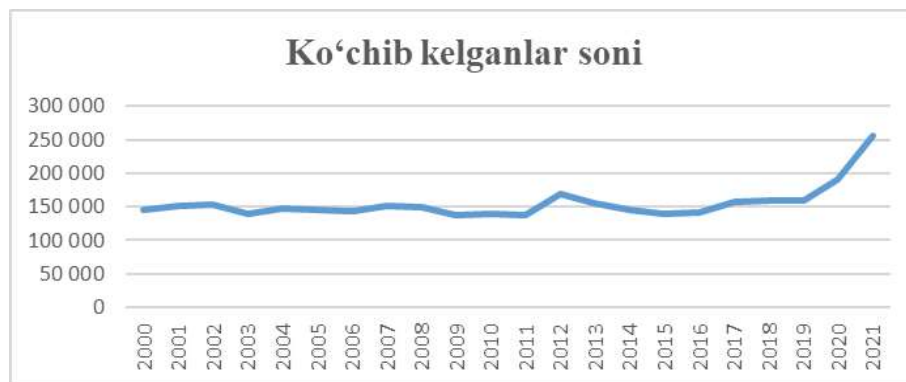
Oʻzbekiston aholisi rivojlanishining muhim elementi boʻlgan migratsiya nafaqat ayrim mamlakatlar oʻrtasidagi odamlarning migratsiya almashinuvini, balki aholining qishloq va shahar oʻrtasidagi harakatini ham nazarda tutadi.

Hozirgacha roʻyxatga olingan migratsiyaning butun mamlakat aholisi rivojlanishiga taʼsiri, masalan, aholi soni oʻzgarishi aholining hayotiy harakatlanish jarayonlari taʼsiriga nisbatan ahamiyatsiz edi. Shunga qaramay, uning aholining jinsi va yosh tarkibi evolyutsiyasiga taʼsirini biz aniqlagan populyatsiya kichik guruhlaridagi oʻlim jarayonlarining taʼsiri bilan solishtirish mumkin boʻlgan darajada muhimroq deb hisoblash mumkin.

An'anaga ko'ra, shahar aholisining migratsiya harakatchanligi yuqori. Bu borada O'zbekiston ham bundan mustasno emas – ko'rib chiqilayotgan davrda migratsiyaning aholi dinamikasiga ta'siri shaharlarda ko'proq sezildi.

Prognozning yakuniy natijalari O'zbekiston Respublikasi aholisining umumiy soni muttasil oshib borishini yaqqol ko'rsatib turibdi. Ushbu ko'rsatkichning real qiymatlari 38,1 millionga yetishi mumkin.

O'zbekiston aholisi migratsiyasining o'ziga xos xususiyatlari immigrantlar soni va emigratsiya intensivligi nuqtayi nazaridan migratsiya oqimlarining ancha o'ziga xos yosh tarkibi, shuningdek, qishloq va shahar aholisining migratsiya jarayonlarining o'ziga xosligidir.

Prognozni asosiy natijalari faqat prognoz qilinayotgan aholi soni va tuzilishi haqida tasavvur beradi. Prognozning yakuniy natijalarini muhokama qilish doirasida prognoz qilinayotgan aholi soni deganda, ularning statistik ta'rifi ma'nosida faqat O'zbekiston Respublikasining aholisi yig'indisi tushuniladi.

Prognozning yakuniy natijalari O'zbekiston Respublikasi aholisining umumiy soni muttasil oshib borishini yaqqol ko'rsatib turibdi. Ushbu ko'rsatkichning real qiymatlari 38,1 millionga yetishi mumkin.

Tahlil natijalari va mavjud nazariy bilimlarga asoslanib, eng yuqori ehtimollik bilan quyidagilarni ta'kidlash mumkin:

O'zbekistonning demografik rivojlanishida aholining tabiiy harakati bundan keyin ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. Aholining o'sishi davom etadi.

Prognoz davrida mamlakat aholisining o'rtacha yoshi 29,6 yoshdan 32,2 yoshga ko'tarilishi kutilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi aholisi jadal o'sib, 2026-yil oxiriga kelib qariyb 38,1 million kishiga etadi.

Kelajakda nafaqat aholi soni, balki uning yosh tarkibi ham o'zgaradi. O'zbekiston aholisining o'rtacha yoshi qariyb 2,6 yoshga oshib, taxminan, 32,2 yoshga yetadi.

Mamlakat aholisining qarish jarayoni, asosan, keksalar soni va ulushining ko'payishi natijasida "yuqoridan qarish" tufayli sodir bo'ladi. 60 va undan katta yoshdagi aholi soni 1 millionga oshish mumkin.

Xulosa. Ushbu prognoz tadqiqotining asosiy xulosalarini sarhisob qilsak, O'zbekiston Respublikasida kelgusida aholi sonining dinamik o'sishi kuzatiladi, degan xulosaga kelish mumkin. Shu bilan birga, aholining yosh tarkibidagi bundan ham katta va ko'p jihatdan misli ko'rilmagan o'zgarishlar kuzatiladi.

***Ushbu prognoz
tadqiqotining
asosiy xulosalarini
sarhisob qilsak,
O'zbekiston
Respublikasida
kelgusida aholi
sonining dinamik
o'sishi kuzatiladi,
degan xulosaga
kelish mumkin.
Shu bilan birga,
aholining yosh
tarkibidagi bundan
ham katta va
ko'p jihatdan
misli ko'rilmagan
o'zgarishlar
kuzatiladi.***